

На це запитання намагалися відповісти учасники парламентських слухань «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи». Найважливіше, зазначили вони, що на відміну від інших країн пострадянського простору та Європи Україні вдалося уникнути гострих конфліктів і протистоянь на міжнародному чи міжетнічному ґрунті. Примітно, що всіх об'єднала теза про необхідність відновлення роботи Державного комітету України у справах національностей та релігій, ліквідованого на першому етапі адмінреформи.

40

Яка етНОнаціональна політика нам потрібна?

Олексій СИЩУК

Він вважає, що сучасний етнонаціональний процес в Україні відрізняється від того, що існує нині в більшості країн Центральної та Східної Євро-

пи, історико-етнічної спільноти громадян, які до них належать. Із цієї метою за участю представників наукових, експертних і громадських організацій національних меншин розроблено законопроект про концепцію державної етнонаціональної політики України. Документ має врегулювати «правове забезпечення самостійності національних меншин у розв'язанні питань, що стосуються їхніх інтересів та вільного вибору ними шляхів свого національного відродження й розвитку».

М. Кулиняк повідомив, що за дорученням Президента Віктора Януковича профільне міністерство має розробити та подати на розгляд Верховної Ради нову редакцію Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», а також проект закону про повернення майна культурного призначення релігійним організаціям. Мета останнього законопроекту – вироблення правового механізму повернення релігійним організаціям культурних будівель для відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього СРСР прав церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їх переходу у власність держави.

Профільний міністр нагадав, що глава держави не раз заявляв про рівність усіх церков і неприпустимість преференцій на місцевому рівні.

– Головним завданням у сфері державно-церковних відносин має бути створення сприятливих умов для реалізації духовної місії церкви. Принципово важливо, щоб держава чітко окреслила свої зобов'язання перед церквою, визначила коло повноважень, які є сферою її компетенції, – вважає М. Кулиняк.

Заступник Голови Верховної Ради Микола ТОМЕНКО

наголосив, що слухання з таким порядком денним проводяться в українському парламенті вперше, й висловив сподівання, що під час обговорення вдасться підбити підсумки реалізації етнонаціональної політики за 20 років незалежності, проаналізувати питання, які наразі викликають стурбованість громадських організацій і представників національних меншин. Зокрема, він назвав помилкою ліквідацію під час адміністративної реформи Державного комітету у справах національностей та релігій, функції котрого нині передано Міністерству культури.

– Україна – поліетнічна держава, де проживають представники понад 139 національностей, загальна чисельність яких сягає 10 мільйонів (це 22 відсотки від загальної кількості населення України), – підкреслив у доповіді **Міністр культури Михайло КУЛИНЯК**.

пи. Це зумовлено історичним поділом території нашої держави між країнами з відмінними політичними, духовними та культурними традиціями.

– Історичні стереотипи й упередження ще наявні в нашій соціальній дійсності. Вони зумовлюють відмінні політичні та геополітичні орієнтири різних соціальних верств суспільства. З огляду на це визначальним пріоритетом сучасної етнонаціональної політики є вироблення консолідованої позиції з усіх принципових аспектів подальшого розвитку етнонаціональних процесів: законодавчих, правових, політичних, економічних та гуманітарних, – сказав М. Кулиняк.

Міністр нагадав, що в Посланні Президента України до Верховної Ради наголошено: державна етнополітика України має базуватися на принципах плюралізму, по-

Він також наголосив, що створена в 1996 році Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій наразі посідає провідне місце в процесі формування міжконфесійного та етноконфесійного діалогу, об'єднуючи у своєму складі понад 90 відсотків релігійної мережі України.

– 20 років незалежності засвідчили, що питання етнопатриотичної політики в нашій державі завжди були на чільному місці. Україна позиціонувала себе й утвердилася як держава з високим рівнем толерантності та міжнаціональної взаємоповаги, – підкреслив **Голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Олег ЗАРУБІНСЬКИЙ**. І зазначив, що правову основу у сфері міжнаціональних відносин заклали Декларація про державний суверенітет України та Декларація прав національностей України, де «сформульовані принципи, на яких зараз будується етнопатриотична політика, повага до прав національних меншин, їх вільний національно-культурний розвиток, рівні права всіх етносів, які проживають в Україні, та заборона дискримінації за національною ознакою». Парламентарій звернув увагу на те, що профільний комітет виступає за проведення широкого суспільного діалогу, який має передувати прийняттю рішень. Він розповів про організовані комітетом за ініціативи громадськості «круглі столи», систематичну роботу з контролю за виконанням вимог законодавства у сфері етнопатриотичної політики.

Серед нагальних питань, які потребують вирішення, О. Зарубінський виокремив: етнопатриотичні проблеми Криму з урахуванням специфіки етнопатриотичних відносин, пов'язаних із репатріацією, облаштуванням депортованих етнічних спільнот, їхньою адаптацією та інтеграцією в українське суспільство; необхідність активнішої діяльності держави щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців і трудових мігрантів – громадян України, сприяння збереженню ними своєї етнічної ідентичності. Важливим завданням є також реалізація конкретних заходів для задоволення етнопатриотичних потреб народів, що зникають. Насамперед це стосується кримчаків, яких залишилося близько 400 осіб, і караїмів, чисельність котрих із кожним переписом скорочується (нині вона становить менш як 1200 осіб).

– Спрямованість державної та національної політики на захист і підтримку тільки національних меншин дедалі більше набуває ознак продовження політики, якщо не відвертої, то прихованої дискримінації етнічних українців. Тобто етнопатриотична політика виходить із презумпції асиміляційної мовної і культурної загрози з боку національної більшості. У результаті

від цієї більшості вимагається політкоректність стосовно національних меншин, недопущення ксенофобії тощо, – вважає **заступник директора Інституту політичних і етнокультурних досліджень імені І. Кураса НАН України Олександр МАЙБОРОДА**.

На його думку, пошуки шляхів оптимізації державної національної політики будуть безплідними, поки в центрі цієї політики не буде поставлено питання мовно-культурного, духовного відродження титульного етносу, який усією історією України покликаний бути інтегруючим ядром української поліетнічної нації.

Народний депутат України Володимир МАРУЩЕНКО підкреслив, що основною проблемою нинішнього етапу реалізації державної етнопатриотичної якраз є відсутність діалогу між державою та національними спільнотами. Свідченням цього, зокрема, є ліквідація Ради з питань етнопатриотичних при Президентів України та Державного комітету у справах національностей і релігій.

– Не приділяючи належної уваги питанням міжнаціональних відносин, ми ризикуємо нашим спільним надбанням – стабільністю й безконфліктністю в міжнаціональних стосунках, – зауважив парламентарій.

Як розповіла **представник Всеукраїнської асоціації кримських караїмів «Кримкарайлар» Анна ПОЛКАНОВА**, головною древньою святинею їхнього народу є фортеця Чуфут-Кале, розташована біля Бахчисарая.

– Після революції і храми, і громадську власність, і святині було націоналізовано. Таким чином народ позбавили сформованої працею багатьох поколінь економічної та духовної бази, – сказала вона.

За словами А. Полканової, чисельність караїмів нині катастрофічно мала: в Україні – близько 1200 осіб, у світі – трохи більше 2 тисяч. До революції на території України кримських караїмів мешкало вдвічі більше. Відтак головною метою асоціації є збереження й відродження цього народу, його самотурної культури як фрагмента культури України.

– Часто трапляється, коли представників народу не пускають у древні храми, фортецю Чуфут-Кале, яка перебуває у віданні Бахчисарайського історико-культурного заповідника. Попри численні звернення, в катастрофічному стані священне кладовище Балта-Тиймез. Воно розграбоване, без охорони. Кожному новому чиновникові ми вимушені доводити, що відвідувати святині, проводити там національні та релігійні заходи – це не лише наше право, а й наш національний обов'язок, – наголосила А. Полканова.

– Із цієї високої трибуни я хочу подякувати активістам усіх громадських організацій, як українських, так і організаціям національних мен-

шин і корінних народів, за наполегливу подвижницьку діяльність, завдяки якій в Україні вдалося уникнути гострих конфліктів і протистоянь, що нині стали сучасними викликами в Європі та світі, – сказала **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Ніна КАРПАЧОВА**.

Вона розповіла, що за останні три роки до неї надійшло близько тисячі колективних звернень від ромських, єврейських, кримськотатарських, караїмських, польських, болгарських, німецьких, курдських, румунських, угорських, русинських, а також російських громадських організацій, у яких ідеться про порушення прав на освіту, доступ до інформації, до культурних надбань, про прояви нетолерантності, дискримінації за національною ознакою. У зверненнях ідеться також про відсутність бюджетних коштів для недержавних шкіл з вивчення рідних мов, народних звичаїв і традицій. Зокрема, кількість таких шкіл зменшилася за цей період із трьох тисяч до 570.

– Як слушно зазначалося в попередніх виступах, останнім часом роль державного управління у сфері етнопатриотичної політики фактично зведено нанівець. Усупереч чинному закону про національні меншини статус органу, який реалізовував етнопатриотичну політику, знизився від рівня міністерства до відділу в Міністерстві культури. Якщо немає координаційного органу, то немає чіткої послідовної державної етнопатриотички. Час диктує необхідність щонайменше поновлення роботи центрального органу виконавчої влади з питань національних меншин. При цьому просили б не об'єднувати етнопатриотичні відносини з релігійними, це не менш складне й чутливе питання, яке потребує окремого підходу, – зауважила Н. Карпачова.

– Функції державних структур, що мають займатися нацменшинами, розпорознені між міністерствами та відомствами.

Немає єдиного центрального органу виконавчої влади, де були б сконцентровані організаційні, правові, освітні, культурні та інші повноваження з фінансування, забезпечення національно-культурного

розвитку національних меншин, – наголосила **голова Федерації грецьких товариств України Олександра ПРОЦЕНКО-ПІЧАДЖІ** й, зокрема, запропонувала розробити державні регіональні програми національно-культурного розвитку національних меншин на визначений період.

Оплески сесійної зали викликала інформація **народного депутата України Володимира ЯВОРІВСЬКОГО** про рішення мера Чернівців брати плату за приміщення національних меншин одну гривню в місяць.

– Що ж роблять наші «жирні київські коти»? Єврейське товариство винне півмільйона гривень, бо їм потрібно щомісяця платити 20 тисяч гривень. У схожій ситуації перебувають Німецьке й Польське товариства, в Одесі – Болгарське товариство, – зазначив парламентарій.

Говорячи про мовне питання, В. Яворівський підкреслив, що ратифікація Європейської хартії національних меншин у такому вигляді, як це було зроблено, – «це безглузддя».

– Там написано, що потрібно захищати єврейську мову. Та немає окремої єврейської мови, є або ідиш, або іврит. Тобто абсолютна дурниця. До цього переліку потрапила й російська мова. Скажіть, будь ласка, їй що, нині загрожує зникнення? – запитав народний обранець.

– За 20 років визнаний найкращим у світі закон про національні меншини не виконувався жодного разу, – вважає **президент Ради національних товариств України, голова Єврейської ради України Ілля ЛЕВІТАС**.

Як приклад він навів статтю 16, згідно з якою в державному бюджеті України мають передбачатися спеціальні асигнування для розвитку національних меншин, але жодного разу такої окремої статті в бюджеті нашої країни не було. І. Левітас також вважає за потрібне запровадити в школах предмет «Народознавство».

– Незважаючи на те, що Україна є незалежною державою вже 20 років, досі відсутня чітка етнонаціональна політична концепція, так само немає чіткої концепції мовної політики. Як наслідок мовне питання та питання міжетнічних відносин набувають політичного забарвлення й систематично використовуються в спекулятивно-агітаційних цілях, перетворюючись на фактор дестабілізації політичної ситуації, – наголосив **народний депутат України Іван ПОПЕСКУ**.

На його думку, основним висновком слухань повинна бути рекомендація Кабінету Міністрів прискорити доопрацювання відповідної концепції та невідкладно подати її на затвердження Верховної Ради.

І. Попеску звернув увагу, що європейський досвід забезпечення етнокультурних і політичних прав на-

ціональних меншин дає можливість застосувати диференційний підхід, виходячи з реальних потреб і можливостей кожної мовної або етнічної групи. Перший етап – це забезпечення самого права на існування й виведення відповідної етнічної групи з так званої анонімності, тобто офіційне визнання. Другий – надання права розвивати та використовувати здобутки власної культури й офіційне використання власної мови в усіх сферах життя. Третій – забезпечення права на виховання та здобуття освіти рідною мовою. Четвертий – забезпечення права на політичне представництво як на законодавчому рівні, так і на рівні виконавчої влади. І, нарешті, п'ятий етап – це надання права етнічним меншинам на автономію.

Директор Нетрадиційної вірменської школи Кримського вірменського товариства Тамара САЛІСТАЯ-ГРИГОРЯН розповіла про нові перспективи, які відкриває розроблена фахівцями Нетрадиційної вірменської школи та Міносвіти навчальна програма вірменської мови для 1–4 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена 2011 року. Зокрема, вона дає змогу внести викладання вірменської мови до переліку освітніх послуг середніх навчальних закладів. Т. Салістая-Григорян звернула увагу й на можливість відновлення досвіду 1960-х років, а саме: обміну абітурієнтами філологічних факультетів із метою їх навчання в національних університетах України та Вірменії й підготовки висококваліфікованих кадрів для обох держав.

– Рівень ксенофобії за останні десять років в Україні істотно зріс, – вважає **завідділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України Ірина КРЕСІНА**.

Згідно з прогнозами соціологів, у 2014 році рівень негативного ставлення до ромського населення може сягнути критичного рівня, зауважила вона.

– Це свідчить про те, що має місце формування відкритих ксенофобських установок. Також імовірно зростання соціальної відчуженості всередині слов'янського кластера, поступове дистанціювання від росіян і білорусів. Щодо них динаміка свідчить про поступовий перехід від національної толерантності до національної відокремленості. Це серйозні виклики для нашої етнонаціональної політики. Відповідно, ми повинні поставити перед собою запитання: а чи адекватна вона за своєю сутністю, оперативністю, ефективністю, прогнозованістю цим викликам, чи спроможна дати адекватні відповіді на ці проблеми? – зазначила І. Кресіна.

– Якщо в Україні близько 80 відсотків українців, цілком логічно виникає запитання: чому я не бачу відповідного співвідношення в інформаційній, освітній, культурних

сферах? Якщо це не етнополітика, то що? Агресивна меншість, яка за сприяння зовнішніх чинників узурпувала і владу, і кошти, намагається запевнити, що це природний історичний процес, унаслідок чого денационалізується не лише корінна нація, а й національні меншини, – наголосив **народний депутат України Павло МОВЧАН**.

Він переконаний: від того, як розв'язуватимуться національні етнічні проблеми, залежатимуть траєкторія розвитку України, темп її економічного зростання, рівень соціальної й політичної стабільності та характер політичного режиму.

Президент Всеукраїнської національно-культурної молдовської асоціації Анатолій ФЕТЕСКУ нагадав, що молдовська спільнота, налічуючи понад чверть мільйона осіб, за чисельністю посідає третє місце в Україні серед національних меншин.

– Права спільноти певною мірою забезпечені. Але все це, в основному, здійснюється за підтримки місцевого бюджету Одеської області, де зареєстрована асоціація, на підставі спільно розробленої та затвердженої на сесії облради трирічної програми підтримки національних спільнот, – зауважив він.

А. Фетеску вважає за доцільне поширити практику підготовки таких програм на загальнодержавному рівні. Він також розповів, що єдина молдовська всеукраїнська газета «Лучаферул», яка видається вже протягом 7 років, досі не має системної фінансової підтримки з боку держави. Крім того, звернув увагу на вплив «зовнішніх чинників», спрямованих на денационалізацію українських молдаван, позбавлення їх історичної пам'яті, проведення «румунізації молдаван».

Під оплески сесійної зали розпочав свій виступ **колишній (Верховної Ради третього-четвертого скликань) Голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Геннадій УДОВЕНКО**. Він підкреслив, що етнополітика держави стосується не лише національних меншин, а й української нації.

– Ми не повинні забувати про те, що протягом тривалого часу українська нація була пригноблена, позбавлена можливості розмовляти своєю мовою, своєї культури тощо, – сказав Г. Удовенко.

Він віддав належне профільному комітетові та його Голові Олегу Зарубінському «за винятково активну діяльність у сфері етнонаціональної політики».

– Українська держава має пишатися тим, що за роки незалежності в Україні не було конфліктів на міжнародній і міжетнічній основі на відміну від майже всіх держав пострадянського простору. Це величезне досягнення нашої держави, це на-

слідок толерантних відносин української нації і значної кількості національних меншин, – наголосив Г. Удовенко. Ця теза також була підтримана оплесками.

Окрім того, Геннадій Йосипович нагадав, що кожний Президент України давав доручення всім мером Києва відкрити всеукраїнський будинок національностей у столиці, однак і досі цього не зроблено. На його думку, такий центр, де розмістилися б усі всеукраїнські організації національних меншин, потрібно побудувати за державний кошт протягом 5 років.

Він запропонував не поспішати з прийняттям закону про державну етнологічну політику й внесенням змін до закону про національні меншини, а дати можливість народним депутатам готуватися до виборів, щоб «поспіхом не погіршити наявне законодавство».

Насамкінець Г. Удовенко наголосив: у концепції державної етнологічної політики України потрібно записати положення про те, що мовою міжнародного спілкування в країні повинна бути державна українська мова.

Для покращення ситуації, на думку **народного депутата України Івана ЗАЙЦЯ**, потрібно виконувати сім пунктів: берегти українську мову, її статус єдиної державної мови як найважливішого чинника суспільної інтеграції та єдності народу, чинника державотворення; творити правдиву історію України; забезпечити інформаційний суверенітет і розвивати інформаційний простір відповідно до потреб українців, а не зовнішніх сил; припинити штучне утворення нових етнічних груп; наполегливо працювати над створенням єдиної помісної церкви; не допустити обезземелення українців та руйнування села як джерела української національної ідентичності; а також домагатися очищення органів влади від «українофобів та осіб, що провокують напруження в міжнародних питаннях».

– Нині до компетенції Міністерства культури належить виконання цілої низки масштабних завдань у сфері етнологіки. Натомість на практиці реалізацію відповідних функцій покладено на один відділ у складі міністерства, що викликає обґрунтовані сумніви щодо можливості ефективної реалізації зазначених завдань. Відтак у контексті адміністративної реформи підтримую створення Державної служби у справах національностей та релігій, а на першому етапі, як мінімум, – управління у справах національностей у складі міністерства, – зазначив **колишній (2009–2010 роки) Голова Державного комітету у справах національностей та релігій Юрій РЕШЕТНИКОВ**.

– Українці за кордоном, як ніхто інший, розуміють важливість забезпечення в державах проживання

прав етнічних і національних меншин, – наголосив **голова Української всесвітньої координаційної ради Михайло РАТУШНИЙ**.

Він зауважив, що ситуація з правами українських меншин за кордоном різниться в кожній країні. Наприклад, у Євросоюзі українська

– Проблеми, пов'язані з поверненням, облаштуванням і відновленням прав кримськотатарського народу, інших депортованих спільнот, є істотною перешкодою на шляху розвитку демократії в Україні, забезпечення всебічного розвитку кожної особи та етнічних спільнот, формування політичної української нації, – підкреслив **народний депутат України Мустафа ДЖЕМІЛЄВ**.

Він анонсував ініціативу Національного з'їзду кримськотатарського народу провести 2012 року в Україні під егідою Організації з безпеки і співробітництва в Європі Міжнародний форум з питань відновлення прав кримськотатарського народу, забезпечення його безпеки та гарантії розвитку на своїй історичній батьківщині.

Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.

етнічна меншина має право на реалізацію своїх мовних, етнічних, культурних і духовних потреб. Натомість у Російській Федерації права та свободи українців, які гарантуються міжнародними договорами й ратифіковані самою Росією, не дотримуються. М. Ратушний нагадав, що в Росії немає жодної української школи, жодної української церкви, жодного українського засобу масової інформації.

У Рекомендаціях парламентських слухань (які згодом буде винесено на голосування народними депутатами) Президентові України пропонується розглянути питання щодо створення Державної служби у справах національностей та релігій як центрального органу виконавчої влади, а також Ради керівників всеукраїнських громадських організацій нацменшин при Громадській гуманітарній раді.

Верховній Раді рекомендовано забезпечити прийняття проектів законів «Про концепцію державної етнологіки в Україні» та «Про національні меншини України» (нова редакція). Також пропонується прискорити розгляд законодавчих актів «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», «Про визнання депортованими громадян України, які у 1944–1951 роках були примусово переселені з території Польської Народної Республіки на територію Союзу Радянських Соціалістичних Республік», а також низку інших. Окрім того, рекомендовано законодавчо унормувати відповідальність за дії, що мають сепаратистський характер і спричиняють виникнення суспільних, міжрегіональних і міжетнічних конфліктів.

Кабінетові Міністрів необхідно розробити й подати до парламенту такі законопроекти: про концепцію державної етнологіки; про національні меншини; про національно-культурну автономію; про внесення змін до Закону «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»; про посилення відповідальності за розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, за приниження національної честі та гідності або образу почиту громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також за пряме чи непряме обмеження прав громадян за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного походження.

Урядові також рекомендовано розробити й затвердити концепції державних цільових програм: у сфері міжнародних відносин, розвитку культурної і мовної самобутності нацменшин України на період 2012–2020 років; облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися на проживання в Україну, їхньої адаптації в українське суспільство на період 2012–2020 років; соціально-культурного забезпечення розвитку ромського етносу України на період 2012–2020 років.